

Erdélyi unitárius egyházközségek és egyházkörök változó közigazgatási térben és időben

Tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy kimutatható-e egy térbeli mozgás, egy változó térszerkezet vagy másképpen megfogalmazva egy Erdélyen belüli ún. „*térfoglaló*- vagy *megtartó erő*” az unitárius egyházközségek és egyházkörök esetében az elmúlt évszázadok, illetve évtizedek változó közigazgatási terében?

Az egyháztörténeti események térinformatikai ábrázolási módszerének kidolgozásához a nélkülözhetetlen statisztikai alapot az időközönként megismételt zsinatok adatai és püspöki vizitációk jegyzőkönyveinek leírásai, egyéb egyháztörténeti dokumentumok biztosították. Az egyháztörténeti eseményrekonstrukció alapinformációi nyilvánvalóan a történettudományokhoz kapcsolódó adatok. A térinformatika használatának az egyháztörténeti kutatásban nem az a célja, hogy csak más formában, egy digitális adatbázisban archiválja az adatokat, hanem annak a lehetősége, hogy ezeket az eseményeket térben és időben integrálva egy egységes geometriai alapra helyezve egységes elemzését adja a történéseknek.

Az egyháztörténeti eseményeket leíró adathalmazból kiolvasható „*statisztikai adatok*” a térinformatika segítségével egyszerűen „*viszavetíthetőek*” az objektívnek adott térre, a mi esetünkben Erdélyre. Ez az eljárás egyszerűen annyit jelent, hogy az önmagukban nehezen vizualizálható adatokat, eseményeket, látványosan úgynevezett térbeli összefüggésbe lehet helyezni. Ezáltal nyomon követhetővé válhat az unitárius egyházközségek és egyházkörök térszerkezetének történeti alakulása, *térfoglaló*- vagy *megtartó ereje*, térbeli terjeszkedésének, illetve csökkenésének adott idősíkokban történő elemzése. Korábbi tanulmányunkban³ az alábbi idősíkokat vázoltuk fel:

¹ Dr. Selinger Sándor c. egyetemi docens a Budapesti Műszaki Egyetemen. Korábban Intézetvezető a Gábor Dénes Főiskolán, Kolozsvár – Budapest.

² Dr. Winkler Gusztáv egyetemi adjunktus a Budapesti Műszaki Egyetemen.

³ Dr. Selinger Sándor: Erdélyi unitárius egyházkörök térinformatika alapú történeti adatbázisa. *Keresztény Magvető*, 117. évf. (2011). 444.

1. 1568. január 13. – tordai országgyűlés – **1579. november 7.** – Dávid Ferenc halála;

2. 1579–1690 – unitárius egyház a református fejedelmek alatt (*az ellenreformáció I. szakasza*);

3. 1691 – a Lipót-féle hitlevél kihirdetése (*az ellenreformáció II. szakaszának kezdete*) – **1781** – II. József „Türeلمي rendelete” (az unitárius egyház anyagi és közigazgatási újjászervezésének kezdete);

4. 1786–1811 – Lázár István püspöksége (1811 a látványos építkezések vége);

5. 1825 – a reformkor kezdete – **1876** – Ferencz József püspökségének kezdete;

6. 1876–1928 – Ferencz József püspöksége;

7. 1928–1948 – a szocialista tanügyi reform kezdete (valamennyi egyházi iskola államosítása);

8. 1948–1989 – (1970 – új egyházközségek alakulása Kolozsvár, Csíkszereda, Kőhalom, Homoród, Brassó, Székelyudvarhely);

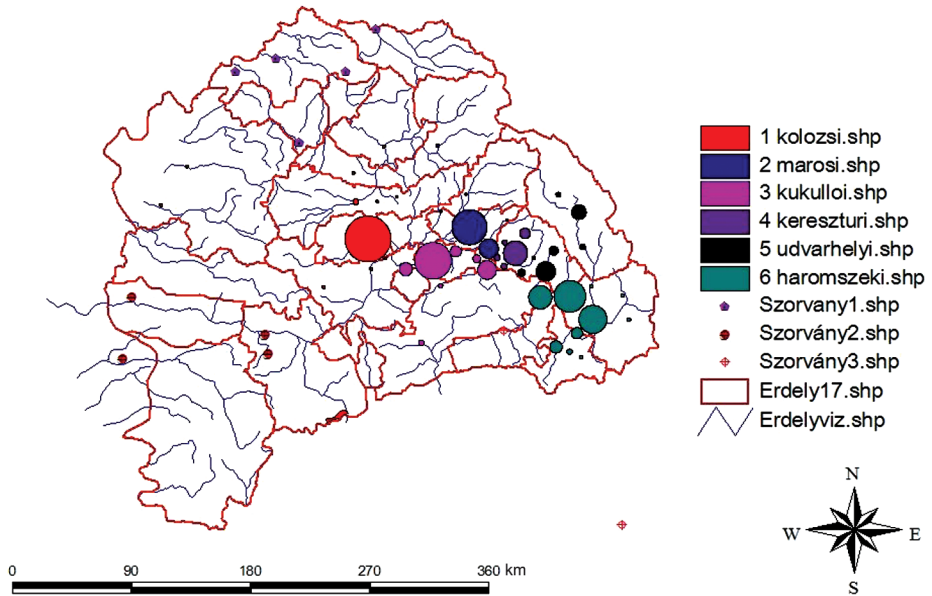
9. 1989–2010 – ingatlanok visszaszolgáltatása, új templomok és lelkészi hivatalok építése.

Ezeket a lehatárolásokat más-más idősíkokra vetítve vagy a korabeli közigazgatási beosztásokban vizsgálva, következtetések vonhatók le az unitarizmus erdélyi elterjedtségére vonatkozóan.

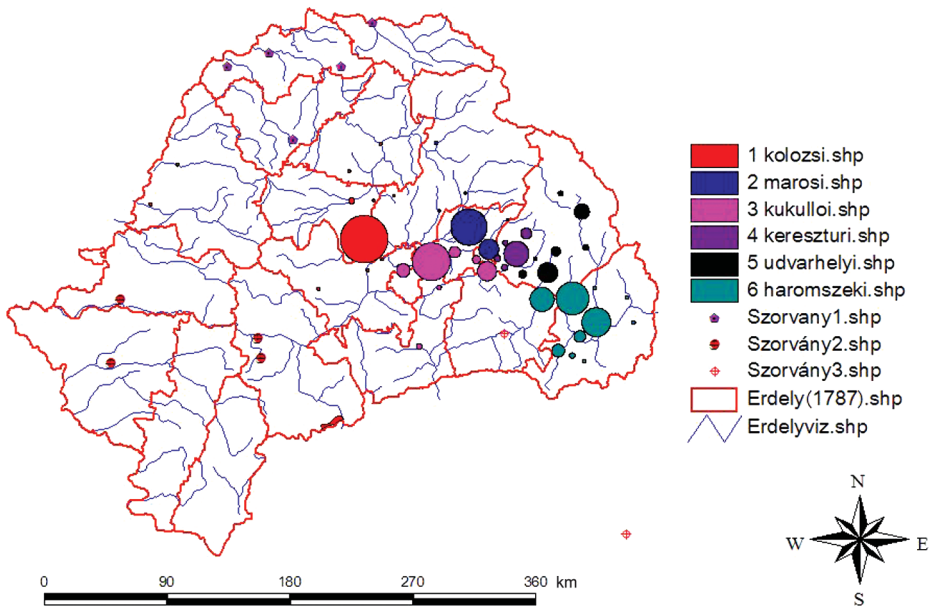
Vizsgálatunk tárgya az unitárius egyházközségek és egyházkörök kialakulásának története és térbeli kiterjedésének időbeni változásai. Megpróbáljuk az unitarizmus elterjedését – illetve annak a 17. század második negyedétől napjainkig történő visszaszorulását térbeliségében is elemezni, megjeleníteni. Más szóval: az egyes települések egyházközségek térbeli, egyházkörök területi kiterjedéseinek változásait az adott kor vagy a jelenlegi közigazgatási határok megközelítésben ábrázolni.

Egyháztörténeti kutatások, elemzések, során kevés szó esik a terepi, térbeli (térképi) és időbeli összefüggésekről. A hely Erdély, az az objektív tér, amelyben beágyazódtak az unitárius egyházközségek és egyházkörök.

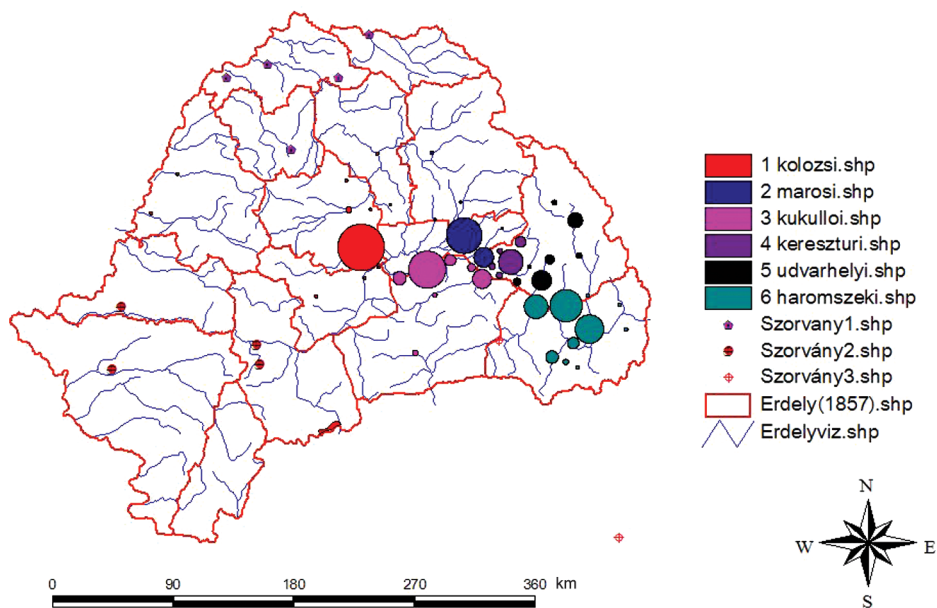
Az első megközelítésben megpróbáljuk gyakorlatilag, az egyháztörténettől függetlenül, megvizsgálni az egyházközségek, illetve az egyházkörök térképen követhető egykori létezését. Ez a módszer az a térinformatikai szemlélet, amely a fizikai valóságból indul ki, ezt a valóságot magyarázza, és esetenként a magyarázatok, fizikai és geometriai alapelvek segítségével esetleg megkísérli a múlt fizikai valóságát – legalábbis elméletben – rekonstruálni.

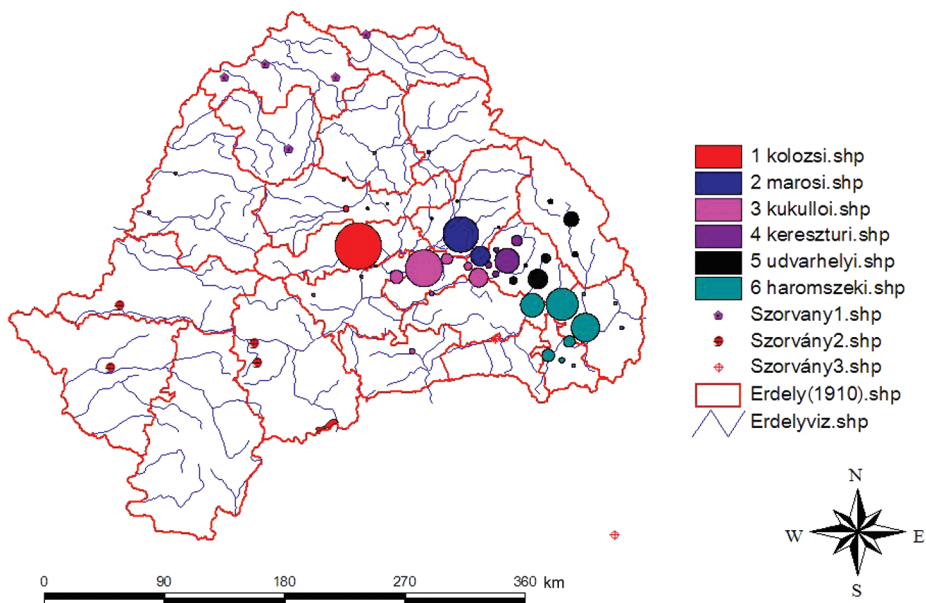
1. ábra: Erdély közigazgatási beosztása a 17. század első felében (1706)

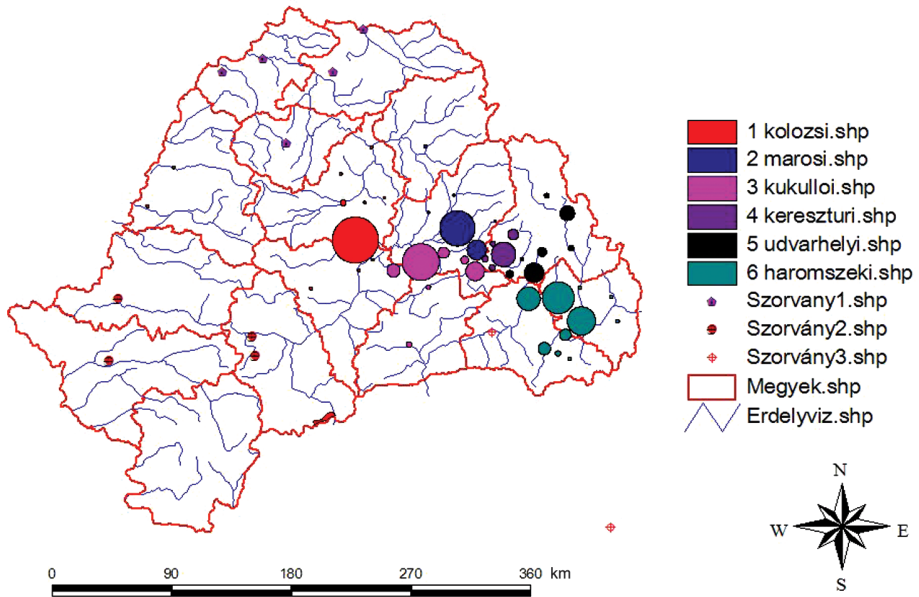
2. ábra: Erdély közigazgatási beosztása a 17. század második felében (1787)

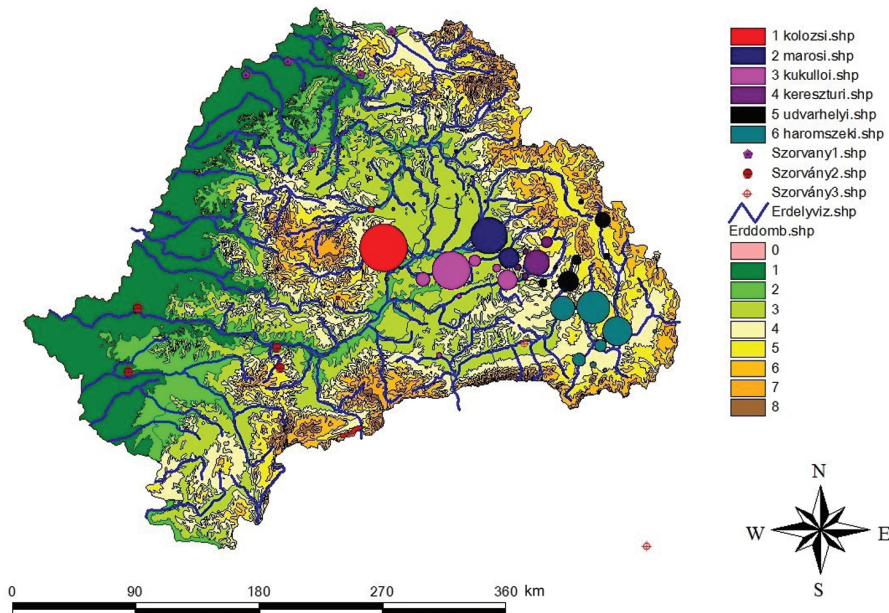
3. ábra: Erdély közigazgatási beosztása a 18. század második felében (1857)

4. ábra: Erdély közigazgatási beosztása a 19. század első felében (1910)

5. ábra: Erdély közigazgatási beosztása a 20. század közepén (1968)

6. ábra: Erdély domborzati térképe és a mai unitárius egyházköri és egyházközségek helye

Ennek érdekében az alábbi időpontok erdélyi közigazgatási beosztások térképeit használtuk fel:

- Erdély közigazgatási beosztása a 17. század első felében (1706). (1. ábra)
- Erdély közigazgatási beosztása a 17. század második felében (1787). (2. ábra)
- Erdély közigazgatási beosztása a 18. század második felében (1857). (3. ábra)
- Erdély közigazgatási beosztása a 19. század első felében (1910). (4. ábra)
- Erdély közigazgatási beosztása a 20. század közepén (1968). (5. ábra)

A megszerkesztett térképek abban segítenek, hogy az első ránézésre áttekinthetetlen statisztikai adathalmazt azonnal területi összefüggéseiben láthassuk. Mint látható, a vizsgálat alapja egy olyan térképsorozat, amelyik környezethű módon kell, hogy tartalmazza az egyes unitárius településeket, egyházközségeket és az őket egy rendszerbe, egyházkörökbe szervező területeket.

Geometriai alapul Erdély, ún. magyarországi EOY-vetületű (EOY – Egységes Országos Vetületi) térképét használtuk fel. A létrehozott földrajzi térkép-rendszer tartalmazza a további adatfeltöltés elősegítésére, illetve a későbbi elemzés céljából a meghatározó folyórendszereket és a hegyvonulatokat.

Az adatfeldolgozásnál a feltüntetett unitárius települések, egyházközségek pontszerűen vannak ábrázolva, egyes csoportjait azonban egyházkörönként felületté alakítottuk a térinformatika szabályainak megfelelően. A felületté alakítás határait jelen esetben a Főtanács 2011. június 28-i határozatának megfelelő egyházközségi és egyházköri megjelölés, illetve az erdélyi domborzati viszonyoknak megfelelő hegységek, illetve folyók jelentették.

Ahhoz, hogy a továbbiakban az egyházköri változásokat a különböző idősíkokhoz rendelt közigazgatási térképeken, egymásra épülően tudjuk megszerkeszteni, olyan alaphelyzetet kellett kiválasztani, amely valamilyen kezdőpontot is jelent, a mi esetünkben a fentebb említett Főtanács határozat.

Az adatoknak pusztán térinformatikai szempontokból történő megközelítése fontos kiegészítéseket adhatnak az egyháztörténettel foglalkozó kutatóknak. Így földrajzi és egyháztörténeti szempontokat összekötve tekinthetünk vissza az elmúlt 450 év történéseire.

Ismeretes tény, hogy az 1560-as évek végére az unitarizmus tanai széles körben terjedtek el. 1568-tól maga a fejedelem is unitárius lett az udvari nemesség jelentős részével együtt. Az 1570-es évek elejére a legtöbb magyarlakta faluban és városban otthonra talált az új vallásfelekezet.

A feladat, választ adni arra, hogy térben és időben hogyan változtak az Unitárius Egyház terjedési határai, egyházköreibek száma, és alakult ki mára a 110 anya-, 7 társ-, 3 szórvány-, 37 leány- és 29 szórványegyházközség.

Jelen dolgozatunkban az egyes, fentebb megjelölt közigazgatási beosztásokra vetítjük a ma létező egyházköröket alkotó egyházközségeket, melyeket térbeli, földrajzi környezetben jelenítünk meg, mely további magyarázatra, továbbgondolkodásra érdemes kérdések megfogalmazására serkentheti a vallástörténettel foglalkozó kutatókat. Nevezetesen arra, hogy hogyan válaszolható meg az egykoron, azaz 450 évvel ezelőtt létező unitárius egyházközségek és egyházkörök esetében a „*térfoglaló* vagy *megtartó erő*”-nek a változása az alapítást követő évszázadokban.

A fentebb megjelölt közigazgatási beosztásokra vetítve a ma ismert egyházközségek földrajzi elhelyezkedését, grafikusan kiemelve a ma létező egyházkörökhöz való tartozásukat magától is adódik a kérdés, hogy egykoron vajon hol helyezkedtek el térben és időben az unitárius egyházhoz tartozó települések, hogyan alkottak egyházköröket.

Az egyes idősíkokban, teljes egészében vagy csak részlegesen, az unitárius egyházközséghez tartozó települések térképen történő megjelölése választ adhat arra, hogy mit is érthetünk az unitárius egyházközségek és egyházkörök esetében az ún. „*térfoglaló* vagy *megtartó erő*” fogalmán. Nézetünk szerint az esetleges földrajzi megjelölés konkrétan utalhat az egyes idősíkokban lezajlott eseményekre, melyek csakis fontos dokumentumokból származó adatokkal támaszthatók alá. Ahogy előbbi tanulmányunkban⁴ már utaltunk rá, hogy az egyháztörténeti események vizsgálata elképzelhetetlen egy adott kor történeti eseményeinek ismerete nélkül. Hiszen jelentős politikai és történelmi események befolyásolták az Unitárius Egyház létét, működését. A hatalom birtoklásáért folytatott harcban a történelem során nem egyszer találkozunk az unitárius ellenes intézkedések, az Unitárius Egyház bázisainak, a templomoknak és az iskoláknak erőszakos elvételeivel, az unitárius egyházközség híveinek a református, katolikus vagy görög keleti egyházközségekbe való erőszakos bejegyzésével.

⁴ Selinger: i. m.